

DOI 10.36074/logos-19.12.2025.048

«ВЕЛИКА ЕВІКЦІЯ» (GREAT EJECTION) 1662 РОКУ ЯК КАТАЛІЗАТОР ФОРМУВАННЯ НОНКОНФОРМІСТСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В АНГЛІЇ

Судаков Сергій Миколайович¹

Науковий керівник: Литовченко Сергій Дмитрович²

1. аспіранта кафедри історії стародавнього світу і середніх віків

Історичного факультету

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0000-4813-9827

2. кандидат історичних наук, доцент, історії стародавнього світу і середніх віків

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, УКРАЇНА

ORCID ID: 0000-0002-7602-9534

Реставрація монархії Стюартів у 1660 році принесла з собою нагальну проблему релігійного врегулювання в Англії. Після десятиліть громадянської війни та експериментів Інтеррегнуму, англійське суспільство було глибоко розділене в питаннях церковного устрою та літургії. Пуританська фракція, особливо пресвітеріани, які відіграли значну роль у поверненні короля, сподівалися на досягнення компромісу, який би дозволив їм залишитися в лоні державної Церкви Англії, реформувавши її зсередини відповідно до своїх переконань. Ці надії були остаточно зруйновані провалом Савойської конференції (Savoy Conference) 1661 року та подальшим прийняттям парламентом «Акту про одноманітність» (Act of Uniformity) у 1662 році, який мав характер жорсткого ультиматума. Він вимагав від усіх служителів англіканської церкви до 24 серпня 1662 року публічно засвідчити свою «беззастережну згоду і схвалення» всього, що міститься у новій, ревізованій Книзі спільних молитов. Окрім цього, акт вимагав єпископського висвячення для всіх, хто його не мав (що було прямою образою для пресвітеріан, які вже мали пресвітерське висвячення), та зречення від «Урочистої ліги і Ковенанту» (Solemn League and Covenant). Наслідком цього акту стала подія, відома в історіографії як «Велика Евікція» (The Great Ejection). Понад 2000 служителів – близько п'ятої частини всього духовенства Англії та Уельсу – відмовилися підкоритися вимогам акту і

в один день втратили свої парафії, кафедри та засоби до існування [6]. Наша мета довести, що «Велика Евікція» 1662 року стала більше ніж політичною чисткою чи епізодом релігійних суперечок, вона стала каталізатором, який перетворив дифузний та внутрішньо суперечливий пуританський рух на нову, стійку соціально-релігійну формацію – нонконформізм. Ми проаналізуємо, як ця подія сформувала унікальну нонконформістську ідентичність, що базувалася на трьох стовпах: теологічному приматі сумління, соціальній згуртованості через спільні страждання та еклезіологічній необхідності існування поза державною структурою.

По-перше, вимоги «Акту про одноманітність» були свідомо сформульовані таким чином, щоб бути неприйнятними для пуританського сумління. Вимога «беззастережної згоди» на все, що міститься в Книзі спільних молитов, торкалася самої суті реформатського богослов'я, зокрема регулятивного принципу поклоніння – переконання, що в поклонінні Богу припустимо лише те, що прямо наказано в Святому Письмі. Для таких поміркованих лідерів, як Річард Бакстер, який до останнього шукав компромісу, акт став особистою трагедією. Його відмова від підписання була для нього актом вірності власному сумлінню. Він не міг примиритися з практиками, що, на його думку, не мали біблійного обґрунтування (наприклад, знак хреста при хрещенні чи колінопреклоніння при причасті) [1]. Таким чином, першим і фундаментальним елементом нової нонконформістської ідентичності стала її дефініція «від зворотного». Нонконформіст – це той, хто не може погодитися на компроміс із сумлінням, керованим, як він вірив, виключно Святим Письмом, навіть ціною втрати посади, дому та соціального статусу. Цей масовий акт громадянської непокори, здійснений здебільшого консервативними та лояльними до монархії служителями, заклав теологічне ядро ідентичності. Вона ґрунтувалася на спільній відмові підкорити духовну владу авторитету держави, заявляючи, що лояльність Христу як Царю Церкви переважає лояльність цивільному монарху в питаннях віри та поклоніння. Цей фокус на інформованому сумлінні став центральною темою нонконформістської проповіді та літератури на наступні десятиліття [4].

По-друге, подальші репресивні заходи, відомі як «Кларендонський кодекс» (Clarendon Code), стали соціальним цементам, що з'єднав цю нову спільноту. Держава через подальші акти, зокрема «Акт про конвентиклі» (Conventicle Act, 1664), що забороняв релігійні зібрання понад п'ятьох осіб поза межами англіканської церкви, та «Акт п'яти миль» (Five Mile Act, 1665), що забороняв вигнаним служителям наблизитися до своїх колишніх парафій, перетворили нонконформістів на переслідувану меншину [3]. Цей спільний досвід страждань – ув'язнення, штрафи, конфіскація майна, соціальна

SEZIONE 22.

STORIA, ARCHEOLOGIA E CULTUROLOGIA

остракізація – став другим потужним каталізатором формування ідентичності. До 1662 року пуританство було розгалуженим рухом усередині суспільних інституцій (парламенту, університетів, парафій). Після 1662 року нонконформізм став рухом поза цими інституціями. Нова реальність породила культуру таємних зібрань (конвентиклів), мереж фінансової та правової підтримки для ув'язнених служителів, а також сильну солідарність між різними групами дисидентів (пресвітеріанами, конгрегаціоналістами, баптистами), які, попри свої екклезіологічні розбіжності, тепер мали спільного ворога та спільну долю [6]. Ідентичність нонконформіста тепер включала не лише теологічну позицію, але й соціальний статус «дисидента» – людини, що свідомо протистоїть релігійній «одноманітності», нав'язаній державою. Це, в свою чергу, заклало основи майбутньої боротьби за релігійну толерантність, оскільки їхнє виживання тепер прямо залежало від обмеження всеохопної влади держави у справах віри [3].

Третім наслідком «Великої Евікції» стало примусове відокремлення нонконформістської екклезіології від державної. До 1662 року пресвітеріани, як-от Бакстер, все ще мріяли про всеохопну, реформовану національну церкву з модифікованою єпископальною або синодальною структурою. «Велика Евікція» поклала край цій мрії [1]. Вона фізично виштовхнула служителів з парафіяльної системи, змусивши їх або припинити служіння, або практикувати його всупереч закону. Це призвело до кристалізації альтернативних церковних моделей. Якщо раніше пресвітеріанські, конгрегаціоналістські чи баптистські погляди на церковний устрій були переважно теоретичними моделями реформування, то тепер вони стали практичною необхідністю для виживання. Церква перестала бути територіальною парафією і перетворилася на добровільну спільноту віруючих, об'єднану навколо конкретного служителя та спільної угоди [5]. Більше того, оскільки нонконформісти були відрізані від традиційних центрів освіти (Оксфорду та Кембриджу, які вимагали релігійної присяги), вони були змушені створювати власні освітні заклади. Так виник феномен «дисентерських академій» (Dissenting Academies). Ці академії не лише забезпечували підготовку нового покоління служителів, але й часто пропонували більш сучасну та ширшу навчальну програму, ніж старі університети, включаючи природничі науки та сучасні мови [7]. Це створило паралельну інтелектуальну культуру, яка ще більше поглибила розрив між нонконформістською ідентичністю та англіканським істеблішментом. Для фіксації цієї нової ідентичності критично важливою стала меморіалізація. Праці, що з'явилися невдовзі, зокрема монументальна праця Едмунда Каламі «Abridgement of Mr. Baxter's History of his Life and Times» (1702, розширена в 1713), яка містила біографії вигнаних служителів, слугували своєрідною

«мартирологією» [2]. Вони створили пантеон героїв віри, закріпивши в історичній пам'яті образ «Великої Евікції» як фундаментальної події, що визначила народження нонконформізму.

«Велика Евікція» 1662 року стала тим історичним вододілом, який остаточно розділив англійський протестантизм. «Акт про одноманітність», задуманий як інструмент примусової уніфікації, парадоксальним чином спрацював як каталізатор диверсифікації. Замість того, щоб знищити пуританство, він трансформував його, давши життя нонконформізму – стійкої, самосвідомої релігійної меншини з власною теологією, соціальною структурою та культурною пам'яттю. «Велика Евікція» каталізувала формування нової ідентичності, яка на століття вперед визначила релігійне, політичне та інтелектуальне життя Англії..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Baxter R. Reliquiæ Baxterianæ : or, Mr. Richard Baxter's narrative of the most memorable passages of his life and times / Richard Baxter ; ed. by Matthew Sylvester. London, 1696.
- [2] Calamy E. An abridgement of Mr. Baxter's History of his life and times : with an account of many others of those worthy ministers who were ejected... / Edmund Calamy. 2nd ed. London : John Lawrence, 1713. Vol. 1–2.
- [3] Goldie M. The theory of religious intolerance in Restoration England / M. Goldie // From persecution to toleration : the Glorious Revolution and religion in England / ed. by O. P. Grell, J. I. Israel, N. Tyacke. Oxford : Clarendon Press, 1991. P. 331–368.
- [4] Keeble N. H. The literary culture of nonconformity in later seventeenth-century England / N. H. Keeble. Athens : University of Georgia Press, 1987. 356 p.
- [5] Spurr J. The Restoration Church of England, 1646-1689 / J. Spurr. New Haven : Yale University Press, 1991. 445 p.
- [6] Watts M. R. The Dissenters : Volume I: From the Reformation to the French Revolution / M. R. Watts. Oxford : Clarendon Press, 1978. Vol. 1. 543 p.
- [7] Wykes D. L. 'To revive the ancient constitution': The dissenting academies and the teaching of political thought, 1663–1700 / D. L. Wykes // History of Political Thought. 1996. Vol. 17, № 3. P. 365–384.